

Drumuri și Cetăți Romane în Banat

DE:

TRAIAN SIMU

Profesor la Liceul „General Dragalina“ Oravița

1924

Editura: „TIPOGRAFIA NAȚIONALĂ“, Institut de arte grafice,
Editura și Librărie – LUGOJ (Banat)

Prețul: Lei.....

ZRAIAN SIMU:
DRUMURI ȘI
CETĂȚI ROMANE
ÎN BANAT

BCU Cluj / Central University Library Cluj

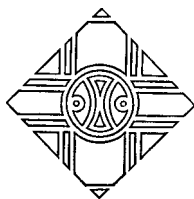
Domniei Sale Domniei
Dr. M. Lăhedădeu
Ministru
în penna de profunză recunoș-
tință și devotament. -
Prof. Traian Simu

DRUMURI ȘI CETĂȚI ROMANE ÎN BANAT

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DE
TRAIAN SIMU
Profesor la Liceul „General Drăgălina”
ORAVIȚA.

Editura și tiparul primului institut de arte grafice
Tipografia Națională, Lugoj

*Inchin această lucrare marelui bărbat
de știință și savant Român: Domnului
Nicolae Iorga, în semn de stimă și ad-
mirație.*

AUTORUL.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

PREFAȚĂ.

Dintre provinciile alipite la țara-mamă, Banatul de bună seamă e una dintre cele cu caracter românesc mai pronunțat, cu o cultură în stratul țărănimii, care sub orice raport se menține la un nivel cu celelalte neamuri conlocuitoare, grație bunăstării materiale și individualității propriie a Bănățeanului, râvnitor spre cultură și progres. Ar urma de aici, ca Banatul să fie dat în raport cu factorii de mai sus, și bărbați literați în număr corespunzător. În aceasta așteptare a noastră ne-ar ajunge oarecari decepții, dacă n'am aruncă o privire în trecutul lui, de unde se lămurește, că Bănatul, în aceasta privință, a fost mult stingherit.

Dintre provinciile care aparțineau Ungariei, în Banat a dăinuit domnia turcească mai îndelungat, și sub aceasta domnie, ca pretutindeni, unde era înfiptă semiluna, așa și în Banat, n'a putut fi vorba de o dezvoltare pe teren științific. După scoaterea Turcilor, a urmat o epocă de o restriște și mai grea pentru Românul bănățean sub aspect cultural: robia sârbească. Biserica sârbească își pusese piciorul pe gâtul bisericii românești, ai cărei conducători, episcopi, protopopi etc. erau numai

Sârbi, sau Români sârbizați. Cel ce își dă seama despre aceea, că oare câți Popovici, Petrovici, Ioanovici etc. avem în Banat și că toți aceștea au fost Popa, Petrescu, Ionescu etc., acela va înțelege ușor, că orice tendință de manifestare națională, culturală sau științifică a fost sufocată în fașă, tot ca pe vremea turcească, ba poate mai mult. Și primejdia eră cu atât mai mare, în raport cu cea turcească, întrucât nouii opresori au venit travestiți sub masca creștinismului. Turcul, în fața oricărui Român și creștin, era un păgân, față de care Românul nu putea decât să simțească cea mai exasperată aversiune. Sârbul însă a venit cu vorbă dulceagă și cu creștinismul pe buze, bine știind că, dacă poți pătrunde la inima Românului cu ceva, apoi legea sa creștinească e cheia, care îți deschide mai iute inima lui. Și Sârbul bine o știa asta! A venit deci propovăduindu-ne mijloacele mântuirii și fericirii vecinice, și lucră din rășputeri, ca să o ajungem cât mai iute(!). . Intr'adevăr n'a fost pentru românismul bănățean o epocă mai primejdioasă de desnaționalizare, decât aceea a supremației sârbești în biserica română. Și n'a fost amenințată existența elementului românesc din Banat nici când, în așa măsură, ca chiar în această „epocă a fanarioșilor“ Banatului. Puțini bărbați deștepți ne-au mai rămas, al căror curaj a putut face față apăsării și a căror inimă românească a rămas nemolipsită de ademeneli.

Cunoscând deci acestea, nu se va miră nimeni, că nu avem și noi *Șincaili, Maiorii, Laureanii, Ciparii* noștri. Deci nu e mirare, că trecutul istoric al Banatului e acoperit încă de ceață cu greu de pătruns. Abia dela desrobirea bisericii românești încoaci, putem zice că se începe știința peste tot, deci și istoriografia, în Banat, reprezentată prin P. Drăgălina și Dr. G. Popoviciu, ale căror scrieri au o netăgăduită valoare, chiar și pentru aceea, pentru că ei au desfundat țelina.

Istoria Banatului reclamă încă munca întezită a mai multora, și nici nu se poate aștepta, ca un singur om s'o mântuiască. Epoca Banatului sub Romani este una dintre cele mai puțin scrutate de istoricii români, și aceasta împrejurare apoi m'a și determinat ca să mă ocup și aprofundez în aceasta materie vastă. Lucrarea de față este un început, și contemplez să-i urmeze acesteia și altele în direcția aceasta.

În aceasta lucrare am avut de țință mai cu seamă două lucruri: 1. Să arăt, că în Banat pulsă o viață romană superioară multor provincii locuite de Romani. 2. Să deștept interesul la cei indicați, pentru a aprofunda și lărgi terenul de cunoștință cu privire la trecutul acestei provincii. Și dacă reușesc cât de cât în scopul meu, munca mea e pe deplin răsplătită.

La expunerea aceasta m'am folosit de izvoarele următoare :

Archeologiai Értesítő.

Leonard Böhm: Geschichte des Temeser Banats.

Heinrich Francke: Zur Geschichte Trajan's und seiner Zeitgenossen.

Király Pál: Dacia Provincia Augusti.

Milleker Bódog: Dél-Magyarország római régiség leletei.

Pesti Frigyes: A szörényi bánóság és Szörény vármegye története.

Szentkláray Jenő: Krassó-vármegye őshajdana.

Történelmi és régészeti értesítő.

Oravița la 4 Septemvrie 1923.

Traian Simu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

INTRODUCERE.

Filosoful Seneca a spus-o cândva: „Ori unde a învins Romanul el și locuiește.“ Și cu drept cuvânt, pentru că toate țările cucerite de Roma, au fost transformate cu repeziciune uimitoare în astfel de colonii, unde viața romană eră reprezentată ca și pe malurile Tibrului. Spusele lui Seneca s'au adevărit și cu privire la Dacia.

La începutul secolului întâi d. Chr., imperiul roman se întinse și peste Adriatică, chiar până la Marea-Neagră și Dunăre. Se așteptă numai prilejul, pentru ca un împărat puternic se împingă granițele imperiului și peste Dunăre, până aproape de izvoarele Tisei, Siretului și Prutului, ca apoi, și pe aici, să-și eternizeze Romanii glorioasa lor existență.

La 106 d. Chr. veni marele împărat Traian care, zdrobind stăpânirea Dacilor, întemeiă provincia „Dacia Felix“, înzestrată dela natură cu toate bogățiile, lipsindu-i numai un chivernisitor harnic și cuminte, ca să prefacă această provincie într'un adevărat raiu pământesc.

Pentru îndeplinirea acestei opere, Romanii aveau mijloace abundente. Fiind oameni practici, la ei lucrul principal eră, că după ce cuceriau vre-o țară, îndată o legau cu

drumuri solide cu Roma. Astfel și coloniile cele mai îndepărtate erau în strânsă legătură cu inima imperiului. Prin aceste artere sângene ce venea din inima imperiului roman, aducea cu sine cultura și civilizația latină, făcând din regiuni sălbatice ținuturi înfloritoare, pline de orașe, castre, cetăți etc., despre a căror existență istoria și arheologia, până'n ziua de azi, ne dau cele mai frumoase dovezi. Dar provinciile ocupate se transformau repede și din motivul, că Romanii își schimbau bucuros vetrele vechi cu țările noi cucerite, pentru ca astfel să-și înlesniască traiul, ducând acolo o viață mai tihnită.

Nu se găsea țară unde veteranii romani, să nu se fie amestecat cu pământenii respectivelor țări și astfel totul se schimbă și se resădia. În provinciile cucerite, civilizația și cultura romană eră apărută, în afară, de legiuni și cohorte, recrutate din toate părțile imperiului. Dar armata romană, pe lângă aceea că apăra imperiul de vrăjmași avea și misiunea de a propaga și infiltra pretutindeni limba și obiceiurile romane. În lăuntrul imperiului eră încă o armată bine organizată de funcționari și intelectuali, cari căutau să romanizeze cât mai repede pe supuși. Alți factori, pentru realizarea scopului urmărit, erau comercianții, industriașii și mai ales agricultorii, cari așezați în coloniile noi, fiind în contact permanent cu cei supuși, îi romanizau și ei. Astfel s'a petrecut și în Dacia.

Traian, în locul populației dacice rărite prin cumplitele războaie, așează o mulțime de oameni din toată împărăția sa, mai ales din Iliria și Pannonia, provincii, unde cultura romană era răspândită ca și în Italia. Nu era loc în Dacia cucerită, unde Romanii să nu fie exploatat tot ce era posibil. Pretutindeni căutau să perfecționeze, să utilizeze, și rar să întâmplă să strice sau să nimicească ce găseau potrivit intereselor lor practice. Astfel fiind Romanii, Dacul s'a contopit cu ei, cu limba și obiceiurile romane, primind bucuros să fie numit și dânsul *Cive roman*. Nu-i mirare, deci, că Dacia într'un timp relativ scurt, s'a romanizat complet, cu toate că era așezată la marginea imperiului.

In afară de armată și coloniștii romani, un alt factor puternic, care, deși nu producea, dar înlesniia pretutindeni propagarea culturii romane în Dacia, era întinsa rețea de drumuri, prin care provincia nouă ajungea să fie legată cu centrul Italiei. De alungul acestor drumuri s'au întemeiat orașe cu întocmiri trainice și înfloritoare, tabere statornice, turnuri de strajă și de apărare, lăcașuri pentru adăpost, de unde repede s'a întins puterea și neântrecuta influință romană până la cele mai îndepărtate unghiuri ale Daciei.

In această privință dintre toate provinciile României-Mari, Banatul nostru se poate mândri cu cea mai bogată dovadă despre măreția străbunilor noștri, stăpânitori de odinioară.

Că avem astăzi orientări exacte despre așezămintele Romanilor în Banat, atât în cele geografice, cât și în nomenclatură, se datorește în primul loc marelui om de știință *Claudius Ptolomaeus* din Alexandria, născut pe la 150 d. Chr., care mai întâi descrie și înfățișează Dacia ca un întreg cu hotare naturale. La sud arată, că hotarul Daciei eră Dunărea. Aici trebuie să amintesc, că acest fluviu pe vremuri avea două numiri, în cursul superior și de mijloc se numia *Danubius*, numire care se pare a fi de origine celtică, iar în cursul inferior după Ptolomaeus, începând dela *Axiopolis* (Cerna-Voda) a fost cunoscută de *Istros*, botezat astfel de Traci. La răsărit stabilește hotarul Daciei cu râul *Tyras* (Nistrul) la nord cu Carpații-Nordici de astăzi, iar la apus cu râul Tisa, pe care-l numește greșit: *Tibiscos*, pentrucă sub *Tibiscos* sau *Tibiscus* toți ceilalți scriitori au înțeles Timișul

Dar nu numai clasicul geograf Ptolomaeus, ci și alți scriitori din antichitate au contribuit cu izvoare prețioase la destăinuirea trecutului Daciei-Traiane și în consecință a Banatului nostru. Aceștia amintesc toate localitățile, mai însemnate, le fixează chiar și poziția geografică, descriu o mulțime de râuri, de unde le știm și numirea lor de pe vremea Romanilor. Așa Timișul, după cum am arătat, s'a numit: *Tibiscus*, iar afluenții acestuia râul Pogonici, după cum ne spune anonimul din Ravenna, a avut numele de *Bugalus*, dar mai

târziu *Buganus*. Afluentul Berzava pe vremuri eră cunoscut de *Bersovia*, sau *Bersobis*, iar pe Tabula Peutingeriană și la anonimul din Ravenna cu acest nume eră și un castru. Despre acest râu se susținea că este de origine dacică, însă unii filoslavi ca de exemplu Jiriček, Schafařík etc. îl derivă dela „brzo“ (pe slavonește repede), cei de pe valea Berzavei însă îl cunosc de un râu domol. — Tot discuții în acest senz s'au făcut și cu privire la originea râului *Cerna*, amintit de Ulpianus, Ptolomaeus, și „Tabula Peutingeriană“ de *Tsierna*, la gura căruia s'a întemeiat și o colonie, care purtase numirea râului. Râul Caraș ocure de asemenea în însemnările mai multor scriitori de pe vremuri, așa de pildă la *Priscus Rhetor*, care din prilejul participării sale la nunta lui Atila își face notițe pe unde a umblat și petrecut, amintind, că a trecut și peste râul: *Drecon*, stabilindu-i tot odată și locul vărsării în Dunăre, de unde ușor s'a putut deduce, că e vorba de Căraș. Scriitorul *Jornandes* îl înregistrează cu numele de *Drica*, iar la Plinius este amintit sub numele de *Apo*. Pesti și Schafařík derivă numirea râului dela cuvântul slavon „cras“ ce înseamnă pe românește frumos.

Un mijloc care a servit și mai exact la cercetarea diferitelor descălecări romane în Dacia, a fost „*Tabula Peutingeriană*“, care ca lucrare cartografică se înseamnă între cele mai vechi, despre care se susține că s'a

desemnat sub domnia lui Alexandru Sever (222 — 235). Alți istorici și arheologi cred, că harta s'a făcut pe timpul lui Valentinian (364 — 375), iar Dr. K. Miller susține, că autorul acestei hărți vestite ar fi un așa numit *Castorius* (Die Weltkarte des Castorius genant die Peutingerische Tafel). Părerea acestora se bazează pe împrejurarea că Tabula indică stânga Rinului, ca ținut stăpânit de barbari, care înainte de Valentinian eră sub stăpânirea romană. Pe harta Daciei încă se vede așezarea mai multor popoare neromane, cum sunt: Amaxiobii, Sarmatii, Lupionii, Venedii, Bastarnii, Piții, cari, probabil, au trăit în diferite ținuturi, după ce Aurelianus își retrase legiunile din Dacia.

O copie a întregii hărți prin secolul al 12-lea este desemnată de un călugăr din Colmar. Copia aceasta ajunge apoi în posesiunea lui Peutinger, iar dela acesta în biblioteca Burgului din Viena. Harta arată peste tot diferitele drumuri romane, precum și cetățile, orașele ce erau de alungul lor. Astfel a fost mult ușurată munca acelor bărbați de seamă, cari s'au nizuit a scoate la lumina zilei multele monumente romane din provincia noastră, de noi, Români, în mare parte necunoscute.

DRUMURI ȘI VALURI.

Ca pretutindenea în imperiul Roman, astfel și în Dacia, drumurile aveau mai mult caracter militar de cât comercial, fiind întreținute de stat cu multă grijă și cu sume enorme. Erau foarte solide, netede și largi, iar de alungul lor la anumite distanțe se ridicau pentru călători lăcașuri de repaos, unde se în schimbau trăgătorii. Unde poziția topografică îngăduia se construiau turnuri de strajă (*speculae*), cari aveau menirea să supravegheze nu numai drumurile, dar se observe și ori ce încălcare străină. Un astfel de turn a existat de pildă pe dealul Vârșățului, unde orizontul se lărgeste departe spre șesul dela vest și la sud până la Dunăre.

Șoseaua cea mai însemnată este fără îndoială aceea, care se începe în Banat la gura Cernei și eră în legătură cu marele drum ce trecea prin Moesia de alungul Dunării. Lângă gura Cernei, Traian a întemeiat o mare colonie și anume *Trans-Tierna*: Orșova de astăzi. (În Moesia, peste Dunăre după unii istorici, eră dejă mai de mult ridi-

cată pe locul comunei Techia de astăzi *Tierna*). Dela Trans-Tierna drumul mergea spre mează-noapte, pe țărnul stâng al Cernei la *Ad-Mediam* (Mehadia), ca distanță de XI milia passuum (o milă romană este egală cu 1.48 km.) adică la 17 kilometrii. Loc vestit nu numai pentru tabăra romană ce eră acolo, și pentru așezarea puternică a unei populațiuni romane, ci și pentru scâlzile vindecătoare, cari și până'n ziua de astăzi și-au păstrat bunul renume. La izvoarele lui Hercule se adunau Romanii, începând dela pătura cea mai de jos până la cei mai înalți dignitari, nu numai din Dacia și vecina Moesia, ci chiar și din alte provincii mai îndepărtate. Astfel vedem pe Calpurnius Iulianus, delegatul Moesiei, închinând un altar lui Hercule și apelor lui calde. Simonius Iulianus, un strălucit propretor al Dacilor, ne-a lăsat o inscripție, dedicată lui „Hercule cel sfânt“, pentrucă s'a tămăduit de boala sa. Pompeius Celer prefectul cohorței prime a Ușilor, ce se află în vecinul Praetorium, închină „Neînvișului Hercules“ un altar etc. Dela Ad-Mediam, drumul mergea tot spre nord la *Praetorium* nu departe de Plugova de astăzi. Ca distanță dela Ad-Mediam până la Praetorium, Romanii au calculat 14 mile. De aici drumul a atins *Gaganis* din apropierea comunei

Domaşnia, depărtare de 9 mile. Drumul trece de aici prin strămtoarea dintre Teregova, pe vremuri *Ad-Pannonios* (9 mile) și Slatina la *Masclianis* (11 mile), ca astfel prin valea Timișului să se ducă până la cetatea, ce poartă numirea râului, la *Tibiscum*, lângă Caransebeșul de astăzi (14 mile romane).

Dela *Tibiscum* șoseaua se întoarce spre răsărit, pe valea Bistrei în sus, până la *Sarmisegethuza*, capitala Daciei. Plecând din *Tibiscum* spre Ardeal, drumul duce la *Agmonia* lângă comuna Zăvoi, cu distanța de Caransebeș de 14 mile, adică aproape 20 km. De aici drumul duce la *Pons-Augusti*, la stânga comunei Voislova. Dela *Agmonia* până la *Pons-Augusti*, Romanii au socotit 8 mile, ceea ce ar fi 12 km. De aici drumul trece prin comunele Băuțari, Bucova, apoi prin strămtoarea „Poarta de Fer“, Zăicani și Paucinești la capitala Daciei, care ca depărtare dela *Pons-Augusti* a fost de 15 mile. Dela *Sarmisegethuza* acest drum a străbătut întregă Dacia, până la izvoarele râurilor Tisa, Siret și Prut.

Afară de drumul acesta principal a pornit încă unul tot pe pământul Moesiei. Dela *Viminacium* (Costolač) pe lângă Dunăre la *Lederata* (Ruma), unde se află încă o tabără puternică, drumul de aici trecea peste Dunăre la

gura râului Caraș, unde eră tabăra *Apo* sau *A-Ponte* după arheologul Torma: *Ponte-Fluvii*, în apropierea comunei Zgrebenăț. Distanța dintre Lederata până la Ponte-Fluvii a fost 12 mile, adecă 18 km. De aici drumul pornia în spre mează-noapte pe valea Carașului și trecea spre însemnata *Arcidava*, (Vărădia de astăzi), în depărtare dela Ponte-Fluvii: 12 mile. Mai departe, drumul ducea tot spre nord, în spre frumoasa vale a Cernovățului, atingând comunele Comoriște și Forotic, ca apoi lângă Surduc să ajungă la *Centum Putei*, la 12 mile distanță dela Arcidava. De aici drumul mergea la *Berzovia* (iar 12 mile distanță), ca să treacă prin hotarul comunelor Ramna, Valeapai și Dulău, iar de aici se înclină puțin spre sud, să atingă *Aizisis*, adecă Furliugul, distanță de Berzovia a fost iarăș 12 mile. Dela Furliug drumul luă direcția spre nord, ca prin *Caput-Bubali* (între Dălinești și Valea Boului, distanța socotită greșit numai 3 mile) să se împreune la Tibiscum cu drumul dela Trans-Tierna.

Afară de acestea drumuri principale, mai erau și altele secundare, ca d. e. dealungul Murășului: acesta și-a luat începutul la gura Mureșului unde a fost orașul *Pasticum*, care dealtcum eră în posesiunea Sarmaților. Urmele acestui drum la noi în Banat se dis-

ting pe lângă Cenadul-Nemțesc, Aradul-Nou și Bulci, unde s'au găsit și rămășițele unui castru.

Un alt drum lateral s'a ramificat dela *Praetorium* (aproape de Plugova) spre vest, in valea Almăjului. Aproape de comunele Petnic, Lăpușnic și Dalboșăț s'a dat de urmele acestui drum, care se presupune a fi fost mai ales comercial. Drumul acesta a atins apoi Sasca, Potocul, iar de aici la Arcidava (Vărădie). Se mai susține de unii arheologi, că a existat încă o cale dealungul Dunării, care s'a început la Orșova și s'a terminat la Panciova; alții susțin că drumul ar fi fost numai pe malul drept al Dunării, iar pe cel stâng erau numai fortificații și se presupune, că au fost ridicate pentru a apăra imperiul de orice năvăliri barbare dela nord.

Un alt drum s'a început dela castrul *Canonis* (Vârșețul de astăzi), care eră ridicat pe șoseaua principală, dintre Lederata și Tibiscum; drumul s'a ramificat spre *Potula* (între Deta și Denta) la *Zurobara* (Timișoara), iar de aici la *Bacaucis* (Foeni), de unde ajunge la Mureș. In fine a mai existat un drum, care dela Dunăre s'a strecurat prin regiunile montane din județul Caraș-Severin. Acesta s'a început la Moldova-Veche, trecând prin Moldova-Nouă la Sasca, iar de aici la Ciclova, Oravița,

Maidan, Dognecea apoi Bocșa, și se termină la Berzovia. Afirmăția aceasta se poate susține, cu toate că de urmele acestui drum până astăzi nu s'a dat. Dar având în vedere dovezile, care ne arată că minereurile din aceste ținuturi încă de pe vremea Romanilor erau în exploatare, cu toată certitudinea putem susține și existența drumului acestuia.

Numai din drumurile aici indicate, ne putem închipui ce avânt mare a putut avea și pe vremea Romanilor provincia noastră, iar dacă trecem în revistă și orașele și toate celelalte așezăminte, de a căror urmă până astăzi s'a dat, trebuie să ni-se formeze convingerea, că Banatul eternizează în mod admirabil gloria romană.

* * *

Tot de construcții militare sunt considerate și valurile, șanțurile romane, cari ca mijloace de întărire și apărare, se pare, că Romanii le-au împrumutat dela popoarele barbare. Aceste valuri, pe întinsele câmpii ale Banatului, se văd în mai multe locuri, și este curios, că scriitorii din antichitate nu prea fac mărturisiri exacte despre originea lor. Unii arheologi, ca de ex. Torma, cred, că șanțurile acestea s'au făcut pe timpul lui Augustus, ca apărare în contra

Dacilor, iar mai târziu ca întărituri contra barbarilor și atunci le considerăm ca opere de ale strămoșilor noștri. Sunt însă alții, ca de pildă Grisellini, cari presupun, că valurile din Banat sunt zidite de popoare mongole, cari au străbătut și trăit prin părțile acestea pe timpul marei migrațiuni.

La Alibunar se desting foarte bine aceste valuri, pe alocuri cu lățimea de 4·5 m iar creasta lor de 1·5 m. Acest val se ivește apoi între comunele Parța Zgrebenăț și Gaitas, însoțind toate variațiile terenului.

Un al doilea val se trage dela Lipova spre Zăbrani, iar de aici spre sud-vest către Chesinț, ca apoi prin apropierea comunelor Bencec și Ianova să atingă Remetea și să treacă peste râul Beghei spre Moșnița și Bucovăț. Valul ține acum direcția spre sud, iar aproape de Dragșina ajunge la Timiș. De aici șanțul în direcția menționată se ivește la Sacoșul-Turcesc, Stamora-Română, ca apoi la Birda să treacă peste Berzava. De aici atinge comunele Berecuța, Buchini, Gherman, Jamul-mic, Vârșăț și Zgrebenăț, ca dela aceasta spre sud, să se piardă în râul Căraș.

O altă linie se începe dela țărmlul stâng al Mureșului și trece prin comuna Fibiș, se strecoară printre Murani și Cerneteaz și, trecând peste Beghei atinge

Timișoara, pe la „Casa Verde“ și suburbiul Mehala. Se ivește de nou sub pădurea Șagului și ajunge la râul Timiș, iar de aici încolo peste satele Lighed, Jebel, Folia, spre colinele comunei Deta, apoi la Opațița și Mănăstirea sf. Gheorghe. Valul la Omor apare din nou, strătăind Berzava ține direcția spre sud până la comunele Stamora-nemțească și Dejan, de unde întorcându-se spre sud-vet la Vătâni, se pierde în partea de răsărit a mlaștinei dela Alibunari. Intre comunele Alibunar și Sân-Mihai, valul se arată iarăși și, strecurându-se prin „Pesăcul“ (dunele de nisip) dela Deliblata, să se termine aproape de Cuvin la Dunăre.

Dacă și după atâtea veacuri, pe lângă toate devastările timpului, aceste construcții, după cum am arătat, în unele locuri se mențin și peste un metru înălțime, ne punem întrebarea: cât de mult trebuiau ele să se înalțe pe vremea când s'au întocmit?

CETĂȚI.

Cunoscând drumurile și valurile romane, arăt acum, în serie alfabetică și localitățile cele mai însemnate, cari până astăzi au fost studiate de către cercetători. O bună parte din localitățile aici înșirate, după cum am văzut și până aici, își trag originea dela Daci, pentru că Romanii, după cum am amintit mai înainte, rar dăruiau cetățile cucerite, păstrându-le astfel și vechile lor numiri. Numai la cele întemeiate de ei, le puneau numiri romane.

Înainte de a intra însă în materie, să vedem ce au fost, cum, și în ce scop erau construite acele cetăți, sau castre romane.

Castrele, ca și șoselele și valurile erau construcții militare, ridicate pretutindeni, pe unde zburase acvila romană. Pentru așezarea lor, poporul roman alegea cele mai însemnate puncte strategice, unde întărindu-se bine, aceste fortărețe serviau ca bază de operațiune pentru a înainta în inima dușmanului, sau pentru a apăra regiunile ocupate. Pentru soldații romani, castrul era „*patria absentă*” în

senzul strict al cuvântului, mai ales atunci, când luptau în alte țări străine. Iată de ce Romanii erau măestri neîntrețuți în zidirea acestor cetăți, și astfel aproape nici un castru roman n'a putut să fie cucerit de dușmani, fiind întocmit așa, încât regularitatea cea mai perfectă era întruchipată în el. Orice confuzie era ușor înlăturată, când era vorba de luptă, pentru că fiecare își știa dinainte locul, unde avea să se grupeze și ce se făcă, iar, ajungând la atac, știa pe care poartă să iese la luptă. În timp de pace de asemenea, fiecare își știa îndatoririle, ce avea să le îndeplinească, cunoscându-și fiecare datoria.

Castrele erau construite cu preferință în formă pătrată, având ziduri puternice și lungi până la 200 metri la cele stabile sau permanente (pentru că erau și lagăre temporale, mai ales în timpul războaielor de cucerire); pe lângă aceea porțile și colțurile zidurilor erau întărite cu turnuri de apărare. În afară zidurile erau împrejmuite, cu excepția celor patru porți de ieșire construite în fiecare zid, de șanțuri adânci, cam de 3—10 metrii, având o lățime de 20 — 30 m., cari în timp de asediu se umpleau cu apă.

În interior castrul se împărția în străzi paralele și drepte, iar dela o poartă până la alta conducea câte-o cale largă, având încrucișare la centru, dealungul

căroră erau înșirate corturile legionarilor. Ceva mai la o parte, dar nu așa departe de centru, sau de piață numită: *forum*, eră *praetorium*, încunjurat de altarele zeilor, de tribunalul militar, de questor, de tribuni centurioni etc.

Castrele stabile, permanente, erau canalizate, aveau apaducte, băi, cu un cuvânt înzestrate cu tot ce eră necesar pentru viața igienică și comoadă a ostașilor.

Pe lângă castrele stabile cucerite adesea se zidiau municipii, pe alocuri orașe înfloritoare. Municipiile în dezvoltarea lor au trecut prin anumite faze. Adese-ori se întâmplă că veteranii, neputându-se deslipi de castrul, unde trăiseră o viață întreagă, își ridicau împrejurul castrelor un fel de bărăci, sau colibe, numite *canabae*, în cari trăiau cu familiile lor, îndeletnicindu-se mai ales cu negoțul, vânzând ostașilor mâncări, beuturi, articole cosmetice etc.

În asemenea *canabae* puteau trăi în mod stabil și permanent, numai cetățeni romani, numindu-se „*veterani et cives Romani*“, iar după unele inscripții aflate: „*cives Romani Legionis XIII Geminae*“; ori: „*veterani et cives Romani consistentes ad Canabas Legionis quintae Macedoniae*.“

La început aveau administrație militară, iar mai târziu, când au luat numirea de *Vici Canabenses*, în fruntea lor

stăteau ca funcționari civili doi magistrați și un edil; iar mai târziu, luând proporții mari, nu se mai numeau Canabae, ci municipii, cari erau conduse de senat, duumviri, questori etc.

Ad-Mediam. Istoricul Griselini susține, că însuși împăratul Traian ar fi fost ziditorul acestui oraș vestit pentru izvoarele lui tămăduitoare. La anul 1736 generalul Andreas Hamilton, guvernorul Banatului din prilejul inspecțiunilor făcute pe Dunăre, cercetează cu mult interes și izvoarele termale dela Mehadia. Atunci, când la propunerea generalului, împăratul Carol al VI-lea dă ordin pentru restaurarea băilor, zidindu-se mai multe stabilimente —, s'au desgropat o mulțime de antichități romane: statue, monete, table cu inscripții etc., cari toate vorbesc despre înflorirea acestor locuri de pe timpul împăraților romani.

Aceste bogății istorice au fost transmise, parte muzeului din Viena, parte, dimpreună cu multe alte antichități din Ardeal, împodobesc până astăzi salele bibliotecii imperiale. Transportul din anul 1755 nu văzuse locul destinat, pe semne nici Dumnezeu n'a voit, ca toate amintirile străbunilor noștri să fie păstrate la străini, căci corabia, ce ducea relicviile noastre, se scufundase în Dunăre, lângă Budapesta. Dintre multele inscripții referitoare la Ad-Mediam (peste două-

zeci), arăt la câteva textul pentruca să ne formăm o icoană clară despre cultul ce-l aveau Romanii față de renumitele băi și ocrotitorii acestora.

HERCULI. INVICTO. L. POMPEIUS. CELER. PRAEF. COOR. I. UBIORUM. V. S.

ori: **HERCULI. SANCTO. SIMONIUS. V. C. PRAESES. DACIARUM.**

Sau aceasta: **HERCULI. SALUTIFERO. Q. VIBIUS. AMILLIUS. AUG. COL. DAC. PRO. SALUTE. JULIANI. FILII. SUI.**

Următoarele două inscripții ne arată și cultura pentru zeul Esculap și Higia: **AESCUPIO. ET. HIGIAE. P. ANSATURNINUS. D. C. COL. V. S. L. M. AESCULAP. ET. HYGIAE. PRO. SALUTE JUNIAE. CAECILIAE QVOD. A. LONGA. INFIRMITATE. VIRTUTE. AQUARUM. NUMINIUS. SUI. REVOCaverunt. T. B. A. EJUS V. S. L. M.**

Prin inscripția ce urmează, Traian arată mulțumită nu numai zeilor Iupiter-Stator, ci și lui Hercule pentru învingerea asupra lui Decebal:

IOVI. STATORI. HERCULI. VICTORI. M. ULPIUS. NERVA. TRAJANUS. CAESAR. VICTO. DECEBALO. DOMITA.

**DACIA. VOTUM. SOLVIT. ASPICE.
ROMULE. PATER. GAUDETE QVIRI-
TES. VESTRA. ISTA. EST. GLORIA.**

Cetatea erâ zidită la capătul de nord al comunei Mehadia de astăzi, un zid care după cum s'a constatat, avea 40 metri lungime. La bază zidul avea 2 metri grosime, ia mai însus 1'5 m. De aici deducem, că acest castru, în raport cu altele, a fost cu mult mai solid construit. Probabil, pentrucă erâ la un loc mai expus, ținând seamă, că acest castru avea și misiunea să apere podul din apropiere, ale cărui ruine reamintesc pe neîntrecutul meșter din Damasc, Apollodorus.

Ad-Pannonios erâ așezat spre nord de comuna Domașnia de astăzi, la o depărtare de 3 km. Avea o poziție strategică ireproșabilă, pentrucă acolo se înfălnesc văile Luncaviței și Domașniei. Urme despre acest castru, ochiul neexpert momentan nu obsearvă, pentru că plugul Domășnenilor au nivelat binișor pământul, pe care se înălțase pe vremuri cetatea romană. Cu toate acestea Bolesny, care cel dintâi a cercetat în mod științific acest ținut, a dat la 1881 peste o mulțime de rămășițe din vechea zidire. Pe vremea aceea teritoriul, pe care se află castrul, aparținuse unui Domășnean de subt Nr. casei 323.

Agmonia, sau după Tabula Peutingeriană *Agnavis*, ori Agnavie, este castrul stabilit, dela comuna *Zăvoiu* spre vest, nu departe de drumul ce duce la Hațeg, de arheologul Torma la anul 1881. Se susține, că a fost ridicat de împăratul Traian, încă de pe vremea primelor sale expediții, făcute contra lui Decebal. Castrul acesta avea să păzească importanta trecătoare dela Porțile de Fier. Săpături mai remarcabile nu s'au făcut aici nici când, și astfel nici despre trecutul acestei cetăți multe însemnări nu s'au putut face.

Cu privire la stabilirea castrului *Aizizis* sau *Aihhis* sunt două păreri, Halaváts susține a fi locul acestui castru în hotarul comunei *Furliug*, aproape de râul Pogonici, nu departe de drumul, care duce la Remetea. Arheologul Torma, descoperind însă pe un deal din apropierea comunei *Ezeriș* temelia unei construcții romane, afirmă, că numai aici a fost întemeiat castrul și nu altundeva. Astfel rămâne, că în aceasta materie să se pronunțe de aici încolo Arheologia română.

Arcidava. Cetatea aceasta a fost situată spre sud-vest de comuna Vărădia de astăzi, aproape de podul Carașului și de drumul ce duce la comuna Greoni. Carașul de multe-ori inundează aceasta parte a locului numită de Vărădieni:

„Rovină“. Castrul avea forma de oblong, încunjurat fiind de ziduri puternice, având cel dela răsărit 187 iar cel dela sud 164 pași, La temelia acestor două ziduri, în urma cercetărilor făcute, s'a constatat câte-o deschizătură lungă, una fiecare de 10 pași, acestea ne indică locul porților. In față cu zidul dela miază-zi s'a observat și existența mai multor construcții de piatră, care, după părerea scrutătorilor, au fost praetorium-ul, adecă locuința comandantului cetății. Pe dealul Chilia s'a aflat și baza unui turn de strajă (specula), care a fost legat de cetate cu un coridor. Săpături s'au făcut în mai multe rânduri, aflându-se de atâtea ori oase și diferite alte obiecte romane, precum și bani de aur și argint, de pe vremea împăraților Vespasianus, Nero, Domițian și denari de pe timpul domniei lui Traian.

Pentru stabilirea castrului Arcidava, o sumedenie de istorici și arheologi au avut păreri diferite, așa Grisellini îl pomenește în scrierile sale în mod vag: ca pe o cetate, ce trebuie căutată în Banatul-Timișan. Weigel caută cetatea undeva dealungul Dunării, iar Sulzer pe lângă Pitești și râul Argeș. Meyer în *Conversations Lexikon*, ediția primă, caută castrul lângă Oravița. Forbiger dealungul râului Nera, ori aproape de Sasca și Slatina. La Vârșăț a fost căutat de: Ilics,

Miletz, Ortway și Tomaschek. În sfârșit, în vara anilor 1880—1882 prof. Torma i-a fixat în mod definitiv locul acestei vechi cetăți dacice la Vărădia.

Arcidava este de origine dacică, dovadă pentru aceasta ne servește însași terminațiunea numirei în „dava“, ce de altminterlea ocure la o mulțime de localități din Dacia, ca de pildă: *Utidava, Comidava, Patridava, Ziridava, Nentidava, Sandava, Burridava, Acidava etc.* După explicările mai multor fiologi și istorici, cuvântul „dava“, la Daci, ar fi însemnat *loc întărit*. Eruditul nostru Hașdeu îi face asămănarea cu turanicul „teba“ (deal), ori cu macedonicul și grecescul: „*daba*“. De părere aproape analoagă cu Hașdeu este și Leonard Böhm, care susține că „dava“ în limba dacică ar fi însemnat deal. Müllenhof crede, că este una cu cuvântul „dama“ din limba sancrită, ce înseamnă casă, pe latinește *domus*, slavonește *doma*.

Bacaucis, este comuna Foeni din județul Torontal. Augustin Bányi la 1845 face primele cercetări serioase aici, îndemnat la aceasta de multele obiecte și cărămizi cu pecete romane, ce s'au găsit atunci în măsură foarte mare. La 1890 Francisc Cumont descrie în mod științific rezultatele cercetărilor sale, spunând într'alte că în grădina castelului Mocioni și în nemijlocita ei apropiere a

aflat fundamentul vechiului castru roman, găsind tot atunci și niște monumente epigrafice, bani, vase etc.

Bersovia, veche fortăreață dacică, care ocură și sub numele de *Bersobis*, astăzi se știe că este frunțașă comună Berzovia sau cum i-se mai zice: Jidovin. Cetatea aceasta a fost luată în stăpânire de Traian încă din primile sale lupte cu Decebal, iar după ce Dacia devine provincie romană, castrul se preface în municipiu. Fortăreața aceasta încă dela început a luat un avânt puternic. Cauza este a se căuta în împrejurarea, că aici s'au încrucișat drumurile dela Arcidava și Moldova-Veche. De altă parte însăși poziția topografică a ridicat cetatea aceasta de asupra celorlalte din împrejurime, fiind construită acolo, unde munții se pierd în șes, devenind astfel un centru nu numai strategic, ci și comercial.

Primele descoperiri și dări de seamă s'au făcut la anii 1792—1793, și însărcinați cu aceasta de către „Camera erarială“ au fost Hofinger și inginerul v. Braun. În urma săpăturilor, ce s'au făcut pe atunci, s'a scos la iveală praetorium-ul și alte case, la cari s'a deosebit bine peristil-ul, frigidarium-ul, caldarium-ul, precum și țevile apeductelor și canalelor. Casele, după părerea cercetătorilor Hofinger și v. Braun, erau zidite după modelul celor din Pompei. Săpături mai

remarcabile s'au făcut de atunci încoaci la anul 1866, când s'au aflat mai multe arme romane, iar la 1871 s'au scos la lumina zilei mai multe cărămizi cu pecetea legiunilor IV și XIII. Tot atunci s'au desgropat și diferite unelte de gospodărie, bani, cu inscripția împăratului Vespasianus, Traianus și Commodus. In hotarul comunei, plugul și sapa țăranilor de multe-ori se împiedică în diferite obiecte antice romane, cărora de sine înțeles ceice le găesc nu le atribue nici o importanță. Dar nu numai aici, ci și în hotarul comunei vecine *Ramna*, țăranii au dat peste felurite rămășițe romane, mai cu seamă pe dealul „Gurguele“ și la „Văiegoasa“, cece ne întărește convingerea, că ținutul acesta întreg ascunde multe bogății istorice, de cari de aici înainte are să se îngrijască Arheologia română.

Canonia este Vârșeuul de astăzi. După cercetările făcute la anul 1885, cu prilejul aranjării grădinei orașului, s'au scos o mulțime de obiecte romane, ba chiar și o tablă cu inscripții. Tot în grădina publică a orașului, și în împrejurime s'a descoperit la anul 1888 temelia unei zidiri puternice, ce se crede a fi castrul *Canonia*, pentrucă din prilejul săpăturilor s'a scos și o mulțime de cărămizi romane, iar într'o căldare s'au găsit bani de aur și argint de pe vremea împăraților Antonini.

Caput Bubali. Acest castru se construisese de Romani între comunele Delinești și Valea-Boului, nu departe de drumul de țară dela *Brebul*, servindu-le, încă din primile lupte, ca sprijin la anevoioasele ofenzive ce le-au avut prin aceste locuri. Cercetări științifice s'au făcut la anii 1880 și 1891 de către Torma și Halavats, cari i-au stabilit locul, până atunci încă nesigur. Forma lui este un pătrat cu o latură de 80 metri, iar zidul construit din piatră de granit, avea grosimea de 1·20—1·50 metri. De atunci până astăzi, afară de țărani cari caută comori, nimeni altul n'a mai cercetat castrul.

Centum Putei. După părerea arheologului Torma, castrul acesta s'a întemeiat în apropierea comunei *Surduculmare*. Dânsul a găsit aici urme despre existența acestui castru la anul 1882, când i-a stabilit și forma da dreptunghi, având 143 m. lățime și 160 m. lungime. Partea aceasta a locului, care se întinde și peste drumul care duce la Doclin, locuitorii o numesc „Rovină”. În mai multe rânduri s'au găsit aici o sumedenie de urme romane, într'altel vase de lut, bani și cărămizi cu pecetea legiunei a IV-a. Unii istorici și arheologi nu sunt de părerea lui Torma cu privire la stabilirea castrului, aceștia îl caută dea-

lungul Dunării, între Panciova și Orșova. Astfel pentru fixarea acestei fortărețe deasemenea rămâne loc deschis.

Contra-Margum, sau după o hartă din secolul al 4-lea, s'a numit: *Castra Augusta Flavianesia*, iar după Priscus, care trăise în veacul al 5-lea: *Constantia*, adică Cuvinul din Jugoslavia. Situația locului ne spune dela prima vedere, că avem în față-ne unul dintre acele puncte de observație strategică, căruia Romanii trebuie că i-au dat mare importanță, pentru că, de pe terasa cetății de altă dată, ochiul măsoară spațuri întinse în toate direcțiile. Se pare că cetatea s'a întemeiat pe un platou înălțat, în mod artificial, care formează un povârniș îndrăzneț în spre luciul Dunării. Castrul, după constatările făcute, avea forma unui patruleter, cu o lature până la 70 metri în jurul cărora șanțurile pe alocurea se pot încă distinge. Săpături mai însemnate s'au făcut la anii 1876 și 1880, desgro-pându-se atunci multe cărămizi romane și o inscripție de conținut comercial.

Gaganis. Acest castru puternic, care în construcție rivaliză cu cel dela Orșova, atât în mărime, cât și în grosimea zidului ce îl încunjurase, pe la anii 1881—1882 și probabil încă și până astăzi, face parte din moșia familiei Dumescu, de subt No. 273, din puternica comună Teregova. Rămășițele acestei cetăți, când-

va impozantă, cu toate că dintele vremii le-a ros, se deslușesc încă bine, nu departe de calea ce leagă Teregova de Rusca. După poziția, unde se află această cetățuie, ușor concludem că a fost o strajă vigilentă, care păzia cheia, ce deschide drumul prin valea Timișului la Tibiscum. Lungimea lui, după măsurile făcute, a fost de 160, iar lățimea de 120 de pași. Zidurile fortăreței, în unele locuri, se mențin și astăzi până la un metru înălțime, ceea ce e socotit ca raritate. În jurul castrului, și mai ales la partea sudică, omul cu puțină ostăneală scoate la lumina zilei cărămizi, țigle și alte diferite fragmente, de proveniență romană. La 1828 s'a găsit o tablă de aramă, care amintește pe împăratul Antonius Pius, și care tablă astăzi se păstrează în muzeul de arheologie din Viena.

Genucla. Cetatea aceasta amintită de Dio Cassius s'a găsit lângă țărmul Dunării, aproape de comuna Palanca-Nouă din Jugoslavia. Atât aici cât și pe insula din față, numită *Sapaia*, în mai multe rânduri s'au găsit diferite relicvii romane. Astfel la anul 1888, lângă castru s'a stabilit și locul unei băi romane, iar pe cărămizile aflate s'a citit următoarea inscripție: **COH. II. HISP.**, adică cohorta a două Spaniolă. Supt ruinele medievale de prin veacurile XVII--XVIII de pe Sapaia, atunci, când nivelul apei scade, ușor

se poate vedea și astăzi temelia unei construcții romane. La 1871 s'au aflat mai multe pietrii, cu inscripția legiunei XIII, tot atunci s'a găsit și câteva bucăți dintr'o statuie de marmoră albă, de mărimea unui om, cari fragmente s'au depus în muzeele de arheologie din Timișoara și Biserica-Albă, iar la anul 1880 s'a aflat și o statueta de bronz, ce reprezintă pe Hercule. Aproape de insulă s'a descoperit și temelia podului, care legase Lederata de Genucla făcut la ordinul împăratului Traian. Țin să relevez, că ținutul acesta până către comuna Vrăcevgai păstrează foarte multe documente istorice de pe vremea străbunilor noștri; și nici nu e mirare, pentru că, după scriitorul Dio Cassius, Genucla a existat încă înainte de venirea Romanilor. Dio Cassius susține, că cetatea a fost una din centrele cele mai însemnate ale neastâmpăratului rege dac: *Zyraxes*, care a avut lupte înverșunate ca antecesorul său *Dapyx* și cu legiunile lui Octavian Augustus, comandate de vestitul beliduce Crassus.

Masclianis, sau după istoricul anonim din Ravenna și *Masclunis*, este un castru ale cărui urme s'au aflat nu departe de gara comunei Slatina (din apropierea Caransebeșului), pe țărmul stâng al pârăului Sadova. La 600 pași de drumul de țară un șanț, care pe vremuri

împrejmuiă cetatea, indică locul castrului, cercetat mai întâi de Boleszny. Pământul din jurul cetății pe atunci eră în posesiunea magistrului poștal Schultz din Slatina. La 1871 s'a găsit pe teritoriul acesta o peatră mormântală de proveniență romană cu inscripții. Monumentul acesta epigrafic a fost destinat Muzeului Bănățean, care cu prilejul transportării s'a știrbit și s'a spart. Arheologul Torma, cu însoțitorii lui: prof. Nemoianu și Pontelly, la 1881 au stabilit definitiv locul și poziția castrului de odinioară, iar de atunci nimeni nu l-a mai cercetat.

Morisenum, se crede a fi Cenadul-nemțesc din județul Torontal. Bazele acestui castru le-a descoperit la anul 1868 Florian Romer, cu prilejul zidirei bisericii parohiale. Săpându-se la temelia bisericii, s'au găsit nenumărate cărămizi cu următoarele inițiale descifrabile: **LEG. XIII. GEM.** Ortway la 1872, pe lângă multe alte rămășițe, a descoperit în grădina parohială și un sarcofag de origine romană. Mărimea, poziția și forma exactă a cetății până'n momentul de față încă nu s'a putut stabili, în mod definitiv.

Panucca, este orașul Panciova din Jugoslavia. Zidurile groase ale castrului, ce s'au scos la lumina zilei în curtea fabricii de bere Weifert și materialul de

construcție, pe care l-au folosit locuitorii la clădirile lor, ne îndeamnă a crede, că fortăreața aceasta a fost o zidire monumentală. Zidurile desgropate au fost construite din piatră brută și pe alocuri din straturi de cărămizi legate bine cu ciment. Examinând castru și din punct de vedere topografic, stabilindu-i-se locul acolo, unde Timișul se varsă în Dunăre și, fiind aproape de hotarele Daciei din spre Iazigi, — aceasta încă ne evidențiază în deajuns, că a fost o însemnată garnizoană militară. La 1878 s'a găsit aici un sicriu roman, din care s'au scos niște brățare din bronz și sticlă colorată, un colier de perle și alte fărâmaturi dela diferite obiecte, cari s'au așezat în muzeul din Panciova.

Pons-Augusti. Cetatea aceasta la scriitorul anonim din Ravenna survine și sub: *Ponte-Augusti*, sau după o inscripție aflată, s'a numit și „*Statio pontis Augusti*“, iar astăzi este satul Voislova. Castrul a fost zidit pe o culme din apropierea comunei, la sud de râulețul Bistra. A fost găsit și studiat științificește de către prof. dela școala normală din Caransebeș Nemoianu și prof. de liceu Ștefan Pontelly din Timișoara la anul 1881, când tot atunci s'au găsit și cărămizi cu pecete și multe alte hârburi de lut. Mărimea și forma castrului

nefiind nici până astăzi stabilită, deslegarea acestei probleme îi revine Arheologiei române.

Ponte Fluvi, sau și A-Ponte, după cercetările ce s'au făcut până astăzi, se pare a fi rămășițele cetății de pe dealul „Cetatea-mare“ de asupra comunei Zgrebenăț. Pe acest deal ochiul distinge cu ușurință conturile unei cetăți puternice de pe vremuri. Istoricul Pesti Frigyes susține, față de părerea altora, că cetatea nu este de origine romană, ci barbară, cu toate că în mai multe rânduri s'agăsit aici urme romane. Chestiunea până astăzi e deschisă pentru a se stabili adevărul, că cetatea este de fapt *Ponte Fluvi*, sau o cetate de origine barbară și, deci, fără nume.

Potula, se pare a fi zidită de Romani, ale cărei rămășițe sunt ascunse sub mănăoasele lanuri dintre comunele Deta și Denta (Gencia). Pe la mijlocul veacului trecut, din prilejul construirii unor edificii de gospodărie — s'au desgroptat aici o mulțime de cărămizi cu pecetea legiunei IV. Flavia, care împrejurare a și determinat pe scrutătorul Cumoni să caute după castrul *Potula*, amintit și de anonimul din Ravenna. Locul vechei cetăți nu s'a putut încă stabili, pentru că întreprinderea aceasta ar lovi în interesele economice ale acelor gospodari, ale căror pământuri acopere urmele castrului de altă dată.

Praetorium. Acest castru însemnat s'a aflat la anul 1829 de preotul din Mehadia, Nicolae Stoica. Pesti Fr. încă amintește de cetățuia aceasta, spunând că s'a descoperit la anul 1837, ceea ce este greșit. Marele istoric Momsen face chiar și o descriere a cetății acesteia. Castrul acesta zidit de Romani a fost dintre cele mai tari construcții de acest gen, drept dovadă la aceasta ne servește însăși temelia și zidurile, cari în unele locuri se disting încă binișor. Șanțurile din preajma cetății și până astăzi se zăresc, ca o mărturie a acestei clădiri de pe vremuri. Cetatea a fost ridicată acolo unde pârăul Bolvașnița se varsă în Bela-Reca, adică la 3—4 km. spre nord de Mehadia, în hotarul comunei Plugova de astăzi. Lungimea castrului nord-sudică a fost de 130, iar lățimea lui de 113 metri. În multe rânduri s'au aflat aici și diferite relicvii romane, într'altel și o inscripție cu inițialele cohorței III-a dalmatină.

Tapae. Câțiva istorici, pe motiv că n'au găsit nici o urmă, ce ar indică stabilitatea vre-unei garnizoane de ale înaintașilor noștri, la Tapia, de lângă Lugoj, au început a căuta acest loc istoric în alte părți. Așa de pildă Goos¹ caută cetatea pe la „*Porțile de Fier*“, Roesler² pe la „*Turnu-Roșu*“, iar lui Pesti³ îi place să creadă că Tapia abia

1) Studien 21. 2) Rom. Studien 36, 3) Krassó II 237

la 1761 ocupă loc în istoria județului Caraș. Cea mai mare parte a istoricilor cari s'au ocupat cu trecutul Daciei-Traiane susțin, că *Tapae* de odinioară numai în apropierea comunei Tapia de astăzi trebuie căutată. Că până astăzi n'a reușit să se stabilească locul exact al acestui lagăr, aceasta împrejurare nu poate împiedeca succesul Arheologiei române.

Tema. Este pomenit de anonimul din Ravenna. Gooss și Borovszky caută în aceasta numire numele vechiu al râului Timiș. Să nu se ascundă, cred eu, sub presupusul nume al Timișului și vre-o cetate, care se înălțase pe vremuri undeva de alungul râului?

Tibiscum. Acest important castru care se ridicase de împăratul Traian, pentru ca în scurtă vreme să se transforme în cel mai de frunte municipiu din partea sud-vestică a Daciei-Felix, ale cărui urme reamintesc și astăzi gloria întemeietorului, eră situată nu departe de Caransebeș, între comunele Jupa și Iaz. Râulețul de munte Bistra deschide aici o vale largă, făcând o cale accesibilă spre vestita capitală a Daciei. Împăratul Traian, ca strateg iscusit, pentru a scuti capitala provinciei de ori-ce năvălire barbară, a întemeiat la gura acestei văi o puternică garnizoană militară, care devenise una dintre cele mai impotante,

din cauză că în jurul acesteia s'au ridicat încă alte câteva cetăți, ca de pildă : *Gaganiș, Caput-Bubali, Agmonia și Pons-Augusti*, cari toate la nevoie contribuiau cu ajutoare pentru acest municipiu. Autoritatea acestui oraș a crescut și prin faptul, că aici s'au înercușat cele mai însemnate căi militare și comerciale din Banat, ca de exemplu șoseaua dela Orșova și cea dela Palanca-Nouă, ajungând astfel Tibiscum, putem zice metropola Banatului sub Romani, atât din punct de vedere militar, cât și comercial. Că de fapt Tibiscum a fost vestit și din punct de vedere comercial și industrial, aceasta o dovedesc mai multe inscripții, cari arată existența mai multor *collegii* (corporațiuni de ale industriașilor), cum au fost: al neguțătorilor, așa numitul „*collegium fabrum*“, care cuprindea în sine mai ales pe lăcătuși și pe ferari. La Marga, aproape de Caransebeș, a existat: *col. utricularis*, adică a luntrașilor; aceasta o dovedește o peatră aflată aici, care amintește și despre un templu făcut în onoarea zeiței acestei bresle, „*Nemesis*“.

Din săpăturile făcute s'a constatat, că pietrele de zidire aveau marca legiunei XIII., adică a Geminei. Se găsesc chiar până astăzi diferite vase de lut, urne, bani și diferite alte fragmente, cu toate că de nenumărați ani locuitorii de prin

satele vecine scot din ruinele acestea tot felul de materiale etc. pentru folosința lor proprie, fără ca să se fie luat cândva măsuri de a se opri astfel de devastări. Relicviile cele mai prețioase se păstrează în muzeul din Viena, și numai o mică parte din acestea au ajuns să înzestreze și Muzeul Bănățean din Timișoara. Zidurile bisericii rom. cat. din Caransebeș încă păstrează câteva inscripții romane. Mărimea și forma castrului încă nu s'a putut fixa definitiv.

Trans-Tierna, este Orșova de astăzi. De părerea că fortăreața aceasta este *Trans-Tierna* și nu *Tierna*, sunt mai mulți istorici și arheologi, ca de exemplu Spruner-Menke (Atlas antiquus No. XXIII.) Krones Fr. (Gesch. Österreichs I. 175), iar pe o hartă de ale lui Momsen, adăugată la: Corpus Inscriptionum Latinarum, *Trans-Tierna* iarăși este așezată la Orșova. Arheologul Torma, descoperind în apropierea comunei *Techia* din Jugoslavia rămășițele unui castru roman, îl susține pe acesta de *Tierna*, iar pe cel dela Orșova deasemenea de *Trans-Tierna*, astfel rămâne, ca și aici arheologia română să-și spună cuvântul.

Cetatea aceasta, în scrierile lui Ulpianus este amintită sub numele: „*Colonia Zernensis*“, spunând că a fost întemeiată de Traian pe ruinele unei cetăți dacice. Numea ei de *colonia Zernensis*

ne evidențiază, că pe vremuri s'a numit *Zerna*, mai târziu o întâlnim sub numirea de *Dierna*, iar pe timpul domniei împăratului Antonius Pius este numită „*Tierna*“, ceea ce de altcum ne-o arată și inscripția următoare:

**HERCULI. AUG. VALER. M. FELIX.
RUF. SATURNINI. G. P. P. T. P. EXPR.
L. V. STATIONIS. TSIERNEN. III. ID.
A. ANNO. XI. BARBATO. ET. REGULO.
COS. EX. VOTO. POSUIT.**

Deci numirea râului Cerna și în consecință a coloniei, a trecut prin următoarele faze: la început s'a numit *Zerna** ca să devină nu peste mult *Dierna*, iar prin secolul al 2-lea, după cum am văzut, *Tsierna*, Românii numindu-o până azi *Cerna* fiind astfel ca și *Bersovia*, de origină dacică, iar nu slavonă.

Castrul, după constatările făcute, a avut lungime de 64, iar lățime de 54 metri. Pe temelia acestei întărituri se găsesc astăzi clădirile societății de navigație dunărene, zidite la 1850—51, când s'au scos la iveală o mulțime de pietrii mari, cărămizi, purtând marca legiunei XIII; tot atunci s'au desgropat o mulțime de obiecte de origină romană, bani,

* La Daci a însemnat și o plantă, iar la noi și până astăzi se numește *zârnă* o plantă veninoasă cu boabe negre (*solanum nigrum*), pe alocurea botezată și de sulifică sau *umbra-nopții*, inrudită și cu *mătrăguna* (*atropa belladonna*).

medalii de pe vremea împăratului Valerianus. Se susține, că pe locul cazarmei de astăzi și în împrejurime să fie fost un cimitir roman, ce se deduce din faptul, că la 1857, s'au scos mai multe sicriuri de metal, în cari s'au găsit multe bijuterii, având unele gravuri cu litere latine. Vase, cărămizi cu inscripții, s'au scos și din grădina și curtea casei parohiale catolice, aici îndeosebi s'a găsit o tablă din gresie, care reprezintă pe zeul Mithras. Cetatea aceasta în secolul al treilea este ridicată la rangul de „colonia“, adecă oraș înzestat cu dreptul Italic („ius Italicum“).

Ziridava. Castrul acesta, la istoricii vechi, este pomenit mai ales, scrierile lui Ptolomaeus. Locul i-s'a stabilit de către Gooss și Borovszky, lângă comuna Bulci, din plasa *Birchiș*. Cercetări mai însemnate, în afară de fixarea locului vechei cetăți nu s'au făcut, și astfel nici până astăzi, nu s'a stabilit mărimea și forma vechei garnizoane. Din prilejul săpăturilor de pe la anii 1868, întreprinse de Florian Romer, s'au scos la iveală multe cărămizi romane, prevăzute cu marca legiunei XIII, cu alte ocaziuni s'au găsit și bani, medalii de pe vremea împăraților Antonini, lângă ruinile vechei mănăstiri catolice. Ziridava este de origine dacică, o deducem aceasta din însăși terminațiunea cuvântului în „*dava*“.

Zurobara. Se pare că a fost întemeiată între cartierul Mehala și Cetatea Timișorii. La 1854 cu ocaziunea explodării unei magazine de praf de pușcă situată în partea locului, s'au desgropat mai multe cărămizi, precum și alte suveniri romane, ceea ce a întărit părerea arheologilor, că vechea cetate de pe vremuri: *Zurobara*, aici se înălțase. La 1876 în pădurea dela „*Casa-Verde*“ din prilejul unor săpături, s'au găsit o sumedenie de relicve romane, într'alte mai multe *fibula*, bijuterii din bronz, fragmente de arme romane, bani și medalii de pe vremea împăratului Marcus Aurelius. Toate suvenirile acestea au fost așezate în muzeul Bănățean. Intre cartierele „Principele Carol“ (Josefin) și Mehala, de asemenea s'au găsit bani reprezentând pe împărații: Domitian, Traian și Valentinian. Istoricul Leonard Böhm amintește *Zurobara* și cu numele de *Zambra* ori *Beguey*, socotindu-se de unii că ultima numire ar fi de origine Avară. Numirea cetății de Beguey involuntar ne reamintește și râul Beghei sau Bega, care curge pe lângă Timișoara.

* * *

Până aici am vorbit despre acele cetăți romane din Banat cari au ocultat în scrierile mai multor istorici și cartografi din antichitate, monumente, cari în veacul trecut dupăcum am văzut, au

studiate mai ales de bărbații amintiți în lucrarea de față. Cercetările acestora au avut ca rezultat, în mare parte, nu numai stabilirea definitivă a acelor cetăți, cari în trecut au lăsat nedumeriri pentru mulți, ca de pildă: „*Arcidava*“, dar au descoperit și astfel de construcții militare de origină romană, despre cari nimeni dintre cei vechi n’au făcut pomenire. Activitatea arheologilor amintiți nu s’a concentrat numai la construirea cetăților, în toate amănuntele, așa, dupăcum erau ele pe vremuri întocmite, ci s’a mărginit în deosebi la descoperirea și determinarea lor, despre cari, după cum știm, vremea și pământul s’au nizuit să le acopere trecutul.

Din prilejul stabilirii drumului roman din stânga Dunării, începând dela Panciova până la Orșova, s’a descoperit o mulțime de documente romane, cari la cei vechi nicăiri n’au fost înregistrate. Timpul întemeierii lor până astăzi nu s’a putut stabili în mod definitiv. Se susține, că le-a întemeiat împăratul Domițian, pentruca să-și întărească granița imperiului contra invaziunilor dacice. Se presupune, că acestea fortificații s’au zidit abia prin secolul III, ori al IV-lea, ori chiar mai târziu de împărații din imperiul roman răsăritean. Se crede mai departe că temelia acestor ziduri indică locul unor „*castellum*“-uri ori „*speculae*“,

pe cari vechii cartografi, socotindu-le pe planul al doilea, le-au trecut cu vederea. Totuși, luând în seamă săpăturile făcute, cari desvăluiesc număroase rămășițe similare cu celelalte monumente amintite, rămâne ca și în materia aceasta Arheologia română să facă lumină.

Pojejena-Sârbească. Lângă comuna aceasta, către drumul care duce la Macevici s'au găsit, după cercetările lui Frommer și Torma, rămășițele unui castru, situat pe marginea terenului de inundație al Dunării. Tot lângă Dunăre s'a constatat pe atunci și locul unui turn de strajă, compus dintr'un material de construcție foarte compact. Tot aici într'o parte a zidului s'au găsit și fragmente de piatră cu inscripțiuni. Sumele de cărămizi săpate păstrau pecetea legiunilor următoare: *I. Minerva*, *VII. Claudia pia fidelis* și a IV Flavia, iar pe unele țigle și cărămizi s'a descifrat și următoarele inscripții: **COHORS. V. GALLORUM.**, adică cohorta cincea galică. Din toate acestea rezultă, că Pojejena-Sârbească și precum vom vedea mai departe și alte localități de pe marginea Dunării, pe vremuri erau garnizoane însemnate.

Moldova-Nouă. Istoricul Grisellini și arheologii Cumont și Romer, în scrierile lor amintesc, nu numai despre urmele unei puternice garnizoane, ce a fost aici,

ci și despre o interesantă cultură minieră a populațiunii romane de pe vremuri. Într'adevăr, în mai multe locuri în apropierea vechilor mine, s'au găsit table cu inscripții romane, iar pe la 1850 un proprietar de mine, Alexandru Fülepp, într'o mină părăsită a găsit lampe de origină romană și alte fragmente din instrumentele minierilor de altă dată. Tot în apropierea ocnelor, locuitorii au găsit bani și alte diferite relicvii, pe cari administratorul plasei de atunci Iuliu Vörnle le-a dăruit Muzeului Bănățean. Toate acestea evidențiază în deajuns, că Moldova-Nouă pe vremea Romanilor, a fost un însemnat centru minier, exploataându-se, pe lângă fier și aramă în cantități considerabile, chiar și argint. Locul castrului roman fără nume s'a stabilit în apropierea furnalelor, cari în veacul trecut erau încă în funcțiune. O pătură însemnată de zgură metalică acoperă o bună parte a cetății, ceea ce însă n'a fost o piedică pentru a i-se constată forma patrulaterală. Zidul, care înconjurase cetatea, după cercetările făcute după arheologii amintiți, are 1.5 metri în grosime, iar după măsurările săvârșite ocupase un teritoriu de 180 stânjeni pătrați. Făcându-se și în interiorul cetății săpături, s'a aflat existența mai multor construcții de zid și peatră, precum și o mulțime de obiecte de gospodărie,

rămășițe de arme, etc. La zidirea clădirilor locuitorii de multe-ori desgroapă nu numai material bun de construcție, dar și diferite fărâməturi, ce se risipesc fără nici un control.

Moldova-Veche. Acolo unde Dunărea își încovoiaie cursul în mod simțitor, desfăcându-se în două brațe, pe vremea Romanilor se înălța-se un puternic castru, cu numirea până astăzi necunoscută.

În primăvara anului 1879, când istoricul Leonard Böhm a făcut cercetări științifice pentru a stabili locul castrului de odinară, a fost mult împiedecat în acțiunea sa de apa Dunării, care de multe-ori inundează această parte a locului. Abia în luna Iulie, când apa a scăzut, a putut face o examinare minuțioasă, constatând că cetățuia a avut o întindere considerabilă. Cărămizile aflate au purtat inițialele cohorței III dalmatine. Edificiile portului, precum și vama, sunt clădite pe ruinele vechei fortărețe. Poziția topografică favorabilă, de care Romanii s'au folosit, multele relicvii găsite în nenumăratele rânduri, ca de pildă cărămizi, bani, fragmente dela diferite obiecte de ornament, vastul teritoriu care-l ocupase cândva cetatea, toate acestea ne îndeamnă a presupune, că înaintașii noștri au avut aici o întocmire înfloritoare.

Gornia Liubcova. În vara anului 1879, făcându-se săpături arheologice de

către Böhm, s'a găsit, nu departe de comună, între „*Stânca*“ și gura pârăului „*Gornia*“, urmele unei fortărețe romane. Se presupune, că cetatea a avut un rol strategic însemnat, pentrucă de pe locul unde se ridicase această construcție militară, ochiul petrece Dunărea în cursul ei până la Drencova. După constatările făcute, cetatea a avut formă de pătrat cu lungimea unei lature de 60 metri, iar zăgazarile valului înconjurător în unele locuri se ridică și astăzi până la unu — doi metri înălțime.

Svinița. La 900 pași de locul unde pârăul „*Starîște*“ se varsă în Dunăre, pe o înălțime de aproape 200 metri, care stăpânește calea de uscat și pânza fluviului, la depărtări adânci, atât în susul, cât și în josul Dunării, istoricul Leonard Böhm, la anul 1879, a descoperit ruinile unei vechi construcții romane. Cercetările, ce le-a întreprins atunci, au scos la lumina zilei mai multe suveniri de origină romană, precum și cărămizi cu inscripții. Mărimea și forma fortăreței nu s'a putut încă stabili, rămâne deci, ca Arheologia română, să înceapă și aici o acțiune, pentruca astfel și acestei cetăți fără nume să i-se lămurească situația și trecutul.

Tot de urmele unui castru fără nume s'a dat și în apropierea orașului din Torontalul Jugoslaviei: *Becicherecul-*

Mare, unde Augustin Bărâny cu câțiva ani înainte de revoluția din 1848 a descoperit temelia unei întinse construcții romane. Cu puțină ostăneală a scos la lumina zilei multe cărămizi cu inscripții, bani și alte fragmente de diferite vase romane.

La *Aradul-Nou*, în apropierea Muzeului, cu ocaziunea construirii liniei ferate, se susține, că s'au descoperit bazele unui însemnat monument roman. Pe cărămizile desgropate eră imprimată pecetea legiunei cincea macedonică. Dealtfel diferitele obiecte romane aflate la fața locului la anul 1869 evidențiază îndeajuns urmele strămoșilor noștri, cu toate că până astăzi nici o cercetare științifică încă nu s'a făcut pentru a desvălui, de sub bogatul humus — cu siguranță și alte documente interesante.

Este curios faptul, că în partea vestică a provinciei noastre respective, în preajma Tisei, până astăzi nimic nu s'a descoperit, spre a demonstra, că și pe aici s'burase vulturul roman, doară numai „*Limes*“-urile (valurile romane, despre cari am vorbit mai 'nainte), ne stau mărturie și ne vorbesc despre vitejia legionarilor, cari cercetară și părțile acestea, trăgând valuri de apărare în contra popoarelor barbare. Intr'adevăr, motivul cardinal ce a determinat pe Romani pentru a nu eterniză ceva mai de

valoare în aceste regiuni, este a se căuta în împrejurarea, că partea aceasta a locului a fost la limita vestică a imperiului, și astfel ușor accesibilă pentru invadările neastâmpăraților Jazigi.

În schimb cu atâta mai mult *Valea-Almăjului*, care pe lângă drumul comercial amintit tăinuiește și alte monumente de ale înaintașilor noștri, amintite fiind și de istoricul Frideric Pesti și arheologul Torma. Astfel la *Petnic Romanii* au o mare carieră (petrărie), iar lângă comuna *Dalboșăț* s'au descoperit bazele unei construcții, despre care Torma, în urma cercetărilor ce le-a făcut, susține, că sunt de origine romană. Mai departe, în hotarul satului *Lăpușnic*, la dreapta Nergănelui, în fața comunei *Gârbovăț*, încă s'a aflat fundamentul unei cetăți romane, rămășițele căreia, locuitorii în mare parte, le-au folosit ca material de construcție pe seama lor.

Pe lângă acestea cetăți și construcții militare, ce s'au găsit la noi în Banat, dacă mai adaug și localitățile montane din Caraș-Severin, unde strămoșii noștri exploatează diferite minereuri, rezultă din acest complex, că teritoriul dintre Dunăre, Tisa și Murăș, pe vremea stăpânirii romane, numără vre-o cincizeci de așezăminte înfloritoare. Localitățile miniere mai însemnate, de ale căror urme s'a dat până astăzi sunt: *Oravița* și *Maidan*,

unde s'au constatat urmele aurăritului și a altor mine; la *Ciclova, Sasca, Moldova, Svinița și Dognecea*, pe lângă aur se scoteau și metale nenobile, ca de exemplu: cupru, fier și plumb. La *Bocșa*, afară de fier și aur, se mai exploată și cariere de piatră, iar la *Tincova*, după afirmațiile lui Torma, de-ase-menea s'au aflat semne de minerit roman, precum tot așa și la *Vercerova, Valea-Mare, Turnul, Bolvașnița și Borlova*, cari sunt locuri unde se spălase aur.

În sfârșit, dacă tot aici mai adaug și așa numitele „*pagus*” (sate sau cătune, a căror populație eră lipsită de drepturi romane, alcătuite fiind în mare parte din Dacii autohtoni), ce s'au înființat de-a-lungul văilor pretutindeni, toate acestea ne glăsuesc în deajuns, că în Banatul nostru, pe când eră sub stăpânire romană, pulză o viață foarte înfloritoare.

TRUPELE CETĂȚILOR.

Din însemnările scriitorilor din antichitate, ca de pildă *Dio Cassius* și din inscripțiile aflate și descifrate, s'a putut stabili aproape sigur, cari și câte legiuni romane au luat parte în expedițiile contra Dacilor. Traian, ca militar desăvârșit și-a dat seama numai decât de poziția geografică și strategică a Daciei, a văzut că fluviul Dunărea desparte Dacia de trupul imperiului, iară situația aceasta îi îngreunează mult opera de a o cuceri. Numai singur podurile, ce le-a tras peste Dunăre, încă nu l-au satisfăcut în scopul lui de a face din Dacia provincie romană. A constatat și aceea, că Dacia de trei părți eră încunjurată de popoare barbare. Toate aceste împrejurări a determinat pe marele împărat, ca în ajungerea țintei sale să pornească cu armate multe și încercate, și după ocupație, o parte din ele să o prefacă într'o garnizoană puternică, având totodată chemarea de a completa golul dintre Daci. Aceasta se știe de altminterlea și din scrierile lui Eutropiu, care zice, că împăratul Traian, după ce cucerise Dacia, a

trebuie să o populeze din nou, pentrucă autohtonii, în urma luptelor avute cu Romanii, s'au împuținat în mod simțitor. Dar și altă cauză l-a îndemnat pe Traian, să o țină în permanență cu oștiri multe, anume Dacii liberi, cari, nevoind să se supună cuceritorilor, au pribegit și ajuns din patria lor pe pământul popoarelor sarmatice ca, în alianță cu acestea, la un moment dat, să-și recucerească moșia.

Țin să menționez, că legiunile romane, în diferite epoce, aveau diferite numiri, așa pe vremea republicei se numiau după număr, mai târziu după provinciile unde staționaseră, ca pentru exemplu: *Prima Italica, Pannonica, Mesopotanica* etc. ori, după succesele secerate în diferite războaie, ca de pildă: *Prima Adiutrix, Prima Minerva restituta, Prima Gemina sive gemella*. Numiri după capii armatelor primesc pe vremea împăraților, ca abunăoră: *Claudia pia fidelis, Antonina, Trajana* s. m. d.

În războaiele dacice, Traian a mobilizat șapte legiuni. Dintre acestea I Italica, I Minerva și a III-a Flavia Felix, după înge-nunchiarea viteazului popor —, au părăsit imediat țara ocupată, întorcându-se unde își avuseră cantoanele, ori garnizoana; până când celelalte patru: I Adiutrix, V Macedonica, VII Claudia pia fidelis, și a XIII-a Gemina au rămas și pe mai departe în noua provincie, pentru a ajuta pe Traian în opera

colonizării și pentru a înăbuși orice răsccoală, provenită dela cei neastâmpărați.

Toate legiunile, care au pus piciorul în Dacia, au fost complet romanizate, recrutate fiind din acele provincii, unde elementele străine își pierduseră de mult caracterul lor etnic. *Ostașii legiunei prime italice* s'au recrutat din Italia, iar legiunea s'a înființat de împăratul Nero la 66 d. Cr., primind numele și de „falanga lui Alexandru cel mare“. Legiunea s'a luptat în totdeauna cu vitejie, iar cu ocazia morții împăratului staționase în Lugdunum(Lion). Din Lugdunum este transferată în Illyricum, iar sub domnia lui Vespasian ajunge în Moesia Inferior, unde la *Durostorum* (Silistra) își construiește un castru. La venirea lui Traian pe tron staționase aici, când apoi fusese mobilizată pentru Dacia. La 107 d. Cr. se întoarse îndărăt, ca să nu mai aibe prilej de a-și mai încercă puterea în nordul Dunării.

Legio Minerva prima, întemeiată de împăratul Domițian la anul 86, dela care primește titlul zeiței protectoare a acestui împărat —, staționase până la războaiele cu Dacia în Germania-inferior. In expediția doua, Traian încredințiază acest corp de armată lui Hadrian, când a primit și numirea de „*adiutrix pia fidelis*“, iar mai târziu : „*Trajana*“. Prin munții Daciei a luptat pretutindenea cu eroizm, iar după terminarea războielor a fost

trimisă în Germania-superior, să facă schimb cu legiunea XXII Primigenia.

Legiunea I Adiutrix, a fost organizată de Galba, compusă mare parte din marinari spanioli. În fruntea acestei armate credincioase plecă apoi la anul 62 la Roma, unde după câțva timp își dimitte o parte din veterani. Mai târziu legiunea se alătură lui Otho, luptându-se cu vitejie contra lui Vitellius, apoi în contra armatelor germane la *Bedriacum*. După aceste succese o vedem întorcându-se în Hispania pentruca să se recreze. Nu rămâne multă vreme acasă, pentrucă sub conducerea lui Traian trece Pireneii și Alpii, să pedepsească în Germania pe răsvrățitorul Saturninus. După ce petrecuse câțva timp prin regiunile Rinului cu legiunea VI Germania, sub conducerea lui Norbanus se stabilește în Pannonia. Sub bătrânul Nerva pe la anii 96—97 în frunte cu Traian luptă iarăși împotriva Germanilor, prin Moravia din Ceho-Slovacia de astăzi. După terminarea acestui război tăbărăște în Brigetio,* de unde e condusă în Dacia, unde se luptă cu multă bărbăție.

Legiunea IV Flavia felix, a fost întemeiată la anul 71 de împăratul Vespasian. Legiunea la început a staționat în Dalmația, apoi în Pannonia, iar la

*) Ó-Szöny, de dreapta Dunării în județul Komárom din Ungaria.

erumperea războaielor dacice se aflate în Moesia cu garnizoana în *Singidunum*. S'a distins și câștigat reputație în războaiele ce le-a purtat Domițian, — iar atributul de *felix* l'a primit dela Hadrian. Cu începerea domniei lui Septimiu Sever o parte a legiunei este rechemată din Moesia în Dacia, rămânând mai ales în părțile sud-vestice ale Daciei, adecă în Banat, până la retragerea definitivă a legiunilor. — Astfel se explică faptul, că în Banat în multe locuri, după cum am văzut, s'au aflat cărămizi cu pecetea legiunei acesteia.

Legio V Macedonică. Acest corp de armată, după Mommsen, își primește numirea dela laurii, ce i-a secerat în luptele dela *Philippi*, alții susțin, că primește acest nume din cauza că staționase timp mai îndelungat în Macedonia. La anul 45 d. Cr. ia parte în războaiele africane, apoi în Hispania, la *Munda*, iar la 41 este în Macedonia. De aici se reîntoarce iar în Spania, ca să lupte în potrive *Asturilor* și *Cantabrilor*, iar veteranii ei sunt colonizați aici, drept remunerație pentru bravurile săvârșite. Beliducele legiunei Agrippa, după terminarea acestor războaie, pleacă în Orient; că și-a dus cu sine și armata, nu se știe cu certitudine, fapt este, că veteranii eșiți din legiune și-i plasează și în *Berytus* (Fenicia). La anul 62 d. Cr. le-

giunea luptă în Armenia contra lui Tyridates, apoi în Egipt, de unde Titus o duce în contra iudeilor. După căderea Ierusalimului, la anul 71, în urma ordinului primit dela Vespasian legiunea se reîntoarce în Moesia, stabilindu-se în *Oescus* (Nicopole). În războaiele dacice ia parte atât sub Domitian, cât și sub Traian, iar după zidirea Ulpiei Traiane, o parte, a legiunei se reîntoarce în Moesia, la *Troesmis* (Iglița), unde își construiește o fortăreață (care se vede pe fața cărții după reconstruirea lui Baudry). După ce Dacia este lăsată în prada barbarilor, acest corp de armată cu un trecut istoric atât de glorios, staționează în Dacia—*Ripensis*. University Library Cluj

Legiunea VII Claudia, pe vremea împăratului Augustus, petrecea în Dalmația. La anul 42 d. Cr. legatus-ul armatei, *Furius Camillus Scribonianus* ademeneste legiunea să denege serviciul împăratului Claudius. Soldații însă n'au ascultat de ademenitor, ci omorându-l au rămas și pe mai departe credincioși tronului, pentru care faptă legiunea este onorată de împărat cu titlul de „*Pia Fidelis*“. Pe la anul 68 legiunea este în Moesia, iar după moartea lui Nero trece pe partea lui Galba. După ce acesta este omorât, aderă lui Otho. Pe timpul lui Vespasian o vedem staționând în *Viminacium* (Costolač din Serbia). În răz-

boaiele contra Dacilor și-a câștigat un renume frumos, iar după terminarea acestor operațiuni soldații întemeiază cetatea Porolisum (Moigrad).

Legiunea XIII Gemina se înșiră între cele mai vechi și curajoase armate romane, chiar din acest motiv a inspirat la toți împărații încredere deplină și astfel staționase mai totdeauna în regiunile mai expuse ale imperiului, unde eră la culmea datoriei. Pe timpul lui Augustus este în *Moguntiacum* (Mainz), iar sub Claudius o vedem luptându-se cu eroizism desăvârșit în Britannia. La anul 63 d. Cr. își are garnizoana *Poetovio* din Pannonia, unde bravii soldați, sub domnia lui Nero, ridică comandantului lor iubit, Fabius Fabullus, o piatră comemorativă. La anul 69 se ivește războiul între Otho și Vitellius. Beliducele legiunei de atunci Vedius Aquila trece pe partea lui Otho, biruind însă Vitellius, legiunea este condamnată să reclădească amfiteatrul din Cremona. — In urma certelor ivite între Vitellius și Vespasianus legiunea aderă acestuia. Vespasianus învinge pe rivalul său la Pavia, Verona și Cremona, și ajunge atotputernic grație Geminei, care se reîntoarce la Poetovio. Nu rămâne multă vreme aici, pentru că în urma ordinului imperial pleacă la Vindobona, să străjuiască malul drept al Dunării, prădat neconținut de barbari.

Mai târziu o vedem sângerând în luptele cu Suevii și Sarmatii, fiindu-i faptele cântate de Martialis și înregistrate pe câteva pietrii. Dela Vindobona legiunea este chemată de Traian la *Viminacium*, ca în luptele cu Dacii, formând aripa stângă să-și aibe partea leului, luptând cu bărbăție la Tapae și'n munții Banatului, până sub zidurile Sarmizegethusei. Participarea Geminei în luptele cu Dacii o eternizează următoarea inscripție :

L AEMILO
L FIL. GAL
PATERNOPP
PRAEF-FABR O LEG VII G
O LEG I M O LEG VII CLAUD
O LEG XIII G O COH
O BOH III PR CCCLEG II A.V
ET PETER DONIS DONATO
AB IMP TRAIANO TORQVI
BUS ARMILLIS PHALERIS
CORONA VALLARI BIS
IN DACIA SEMEL IN PAR
THIA
ATILIA L FIL VERA BE
NE DE SE MERITO

adecă : Lucio Aemilio Lucii filio Gale-
ria (tribu) Paterno primopilari, praefecto
fabrum, centurioni Legionis VII Geminae
centurioni Legionis primae Minervae,
Centurioni Legionis VII Claudiae, Cen-

turioni Legionis XIII Geminae, centurioni cohortis (urbanae) centurioni cohortis III praetorianorum, tricenario Legionis II Augusta et primopilari, ter domis donato ab imperatore Traiano torquibus armillis, phaleris, corona vallari bis in Dacia semel in Parthia Atilia Lucii filia Vera bene de se merito.

După terminarea războiului, Gemina a rămas permanent în Dacia pentru a termina opera colonizării, ceea ce o dovedește mulțimea de monumente ce le-a ridicat.

Traian, pentru supunerea Daciei și-a adus deci astfel de trupe, cari în trecutul lor au dat dovadă de bărbăție și curaj desevărsit, iar pentru colonizarea provinciei le-a oprit pe acelea, în cari avusese încredere deplină. Locurile cele mai expuse și importante erau păzite mai ales de trupe spaniole și, cum însuși Traian eră din Spania, din provincia Turdetania, aproape de Sevilla, eră firesc să-și pună toată nădejdea în compatrioții săi.

Toate armatele, cari au fost trimise în Dacia, în mare parte au staționat și la noi în Banat. Dintre acestea, timp mai îndelungat a fost legiunea XIII, asta o deducem din faptul, că mai în toate locurile, unde s'au făcut săpături arheologice, s'au găsit cărămizi păstrând pece-tea legiunei Gemina, ca de pildă la

Orșova, dealungul Dunării, Mehadia, Berzovia, Caransebeș, Cenad, Bulci etc. Ostașii acestei legiuni se recrutau din Pannonia și Moesia, astfel aproape peste tot legiunea constă din elemente complet romanizate, de origine celtică, ori tracă.

La Berzovia (Jidovini), Ramna, Surducul-mare, Denta, după cum am văzut, s'a dat de cărămizi cu inscripția legiunii a patra Flavia. Această legiune, se vede, că la nevoe apăra renumitul punct strategic de la Berzovia. Am amintit, că avem urme chiar și despre legiunea VII Claudia, ca de exemplu la Pojejena și Palanca-Nouă, iar despre legiunea cincia Macedonica, la Mehadia și Aradul-Nou. Despre legiunea I Minerva s'au aflat urme la Pojejena-Sârbească.

Pe lângă legiunile acestea au staționat în Banat și trupe auxiliare, ca de pildă Cohorta I. a Ubilor și a Tugrilor, la Mehadia și Jupa, recrutate fiind din Germania. Din Britannia a fost adusă cohorta I-a Britannica, urmele căreia sunt eternizate la Orșova. La Vârșeș erau Iberii din Spania. Cohorta V din Gallia forma o garnizoană la Pojejena. La Palanca-Nouă, Mehadia, Plugova și Moldova erau garnizoane, cari aparțineau cohorței III dalmatine. Pe lângă aceste seminții europene, se găseau soldați, aduși în Banat și din se-

mințile africane și asiatice. La Tibiscum erau de ex. călăreți mauretani din Africa și din Palmira (Siria).

Pentru limpezirea situației dau și un tablou despre toate trupele cari au staționat cândva la noi în Banat.

a) Legiuni.

1.) Legio I Minerva: la Pojejena-Sârbească.

2.) Legio III Flavia felix: la Surducul-mare, Jupa, Berzovia, Pojejena, Denta.

3.) Legio V Macedonica: la Mehadia, Aradul-nou și Palanca-Nouă.

4.) Legio VII Claudia Pia Fidelis: la Palanca-Nouă.

5.) Legio XIII Gemina: la Orșova, Mehadia, Jupa, Berzovia, Bulci și Cernadul-Nemțesc.

b) Cohorte.

1.) Cohors Britannica: la Orșova.

2.) Cohors II C(?): la Pojejena-Sârbească.

3.) Cohors I Ubiorum: la Jupa și Mehadia.

4.) Cohors II Hispanorum: la Vârșeț și Palanca.

4.) Cohors III Dalmatarum pia fidelis; la Moldova-Veche, Mehadia și Plugova.

6.) Cohors V Gallorum: la Pojejena.

c) Alae.

- 1.) Ala II Pannoniorum: la Palanca.
- 2.) Ala I Tungrorum Fortoniana: la Vârșăț.
- 3.) Ala Viviorum: la Voislova.

d) Trupe auxiliare.

- 1.) Milites I decuriae: la Jupa.
- 2.) Numerus C(ivium) R(omanorum): la Moldova-Veche.
- 3.) Numerus Palmunerorum: la Jupa.
- 4.) Numerus Mauretanorum Tibiscensium: la Jupa.

5. Vexillatio Daciarum: la Mehadia.
Deci în Banat, pe lângă trupele celor cinci legiuni ce au tăbărât, bine înțeles unele în mod temporal, au fost și alte trupe: 6 cohorte de pedestrași, 3 alae de călăreți și încă 5 trupe auxiliare.

Din aceste date se evidențiază, că cetățile romane din provincia noastră au fost cât se poate de bine întărite cu felurite armate. Trupele aceste, dupăcum reiasă și din capitoul anterior, pe lângă multele îndatoriri militare, aveau și altele însărcinări: a face drumuri, a repara cetăți, a arde cărămidă, a seca bălți, a tăia păduri etc, — iar în conlucrare cu elementul civil roman să in-

fluințeze la desnaționalizarea completă a Dacilor, infiltrând în ei limba, obiceiurile și moravurile romane și pe deasupra acești ostași să fie în același timp și străjări neadormiți!

* * *

Dacă în cele expuse aici, ici colea se găsesc lucruri necomplete, este a se atribui cercetărilor arheologice defectuoase, făcute de arheologi străini, a căror activitate, în cele mai multe cazuri, s'a mărginit la îmbogățirea cu colecte a diferitelor muzee, de sine înțeles neromâne, și nu de a arăta istoria vie a coloniștilor lui Traian. Intenția aceasta nici când n'a fost de a face servicii Românilor, cu atât mai mult a descoperi trecutul nostru istoric de aproape două mii de ani.

Aceasta menire îi revine, dupăcum am accentuat de mai multe-ori în lucrarea de față, istoriei și arheologiei române.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cuprinsul

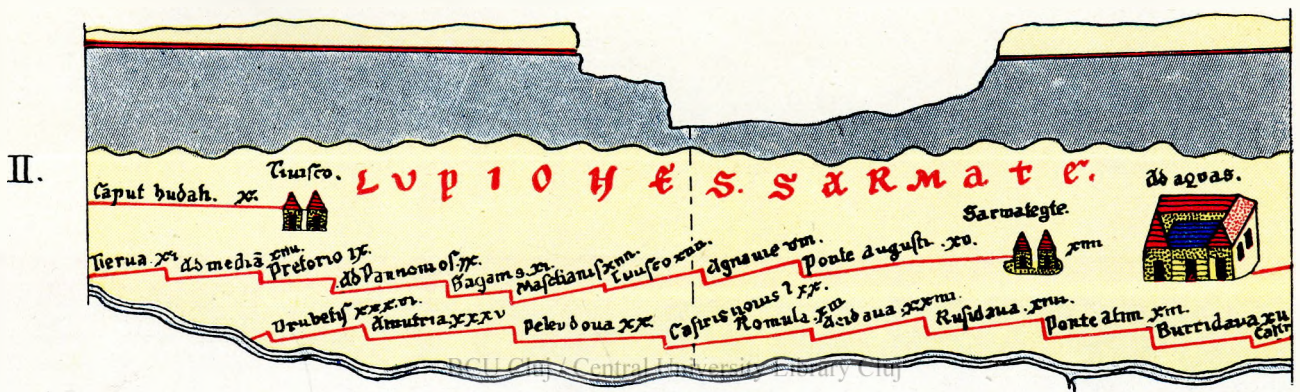
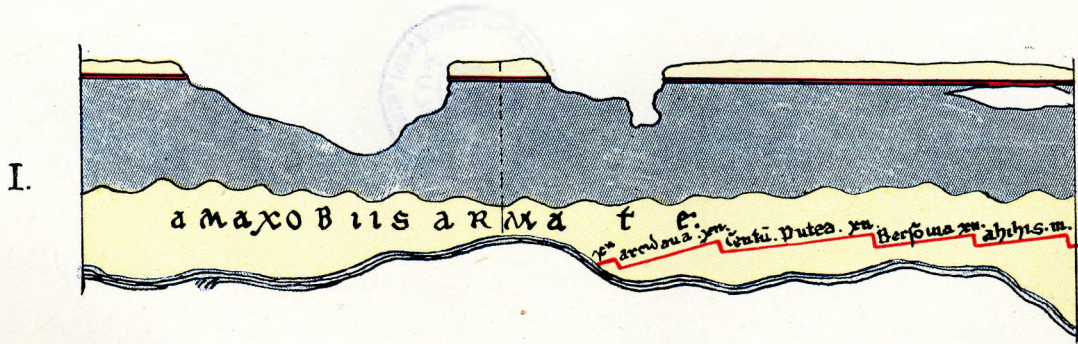
	Pag.
Prefață	5
Introducere	9
Drumuri și Valuri.	15
Cetăți	23
Trupele cetăților	56

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dacia pe Tabula Peutingeriană

Segmentum VII.

Segmentum VIII

